

Pénzes Tímea

Ghána ölelésében

Útinapló (részlet)

Jegyzet: Mi lehet egy úti beszámoló célja? Leginkább az, hogy feltárja a világnak egy a célközönség számára addig még kevésbé ismert szegletét, és mindezt olyan érdekesítő módon tegye, hogy az olvasó ne tudja letenni a könyvet, míg végig nem olvasta.

A Ghána ölelésében című könyvnek a szerzője e kíváncsornak teljes mértékben eleget tesz. Lebilincselő, fiatalosan lelkes, de találó, helyenként szinte költői megfogalmazásokról sem mentes könyve szinte a karosszékhez szegezi azt, aki gyanútlanul belelapoz a ghánai úti beszámolóba, amely ugyan látszólag egy alig tizenöt napos turistautat villant fel. Azonban ez a tizenöt nap kalandnak is beillő eseményekkel van telítve. Másrészt Pénzes Tímea e rövid idő alatt is olyan hihetetlenül sokféle megfigyelést tesz, amely akár egy több hónapos út élmény-tarisznyáját is kitömné.

A kötet egészen egyedülálló értéke, hogy mivel szerzője jó helyen tájékozódott, jó forrásokat használt (pl. Kalmár György könyve), egész sor olyan ismeretmorzsát hajít az olvasóra, amely ismeretek egész hadát képes mozgásba hozni.

Pénzes Tímea mellesleg már két könyvet írt afrikai országokban szerzett élményeiből. Ebből a kötetéből, amely sajnos évek óta kéziratban áll, egy fejezetet teszünk most közzé. (bsz)

5. nap, 2008. július 30., szerda

A rabszolga-kereskedelem helyszínei, száguldozó tro-trok, börtönerőd, európai szállás Cape Coast erődje

Mivel a falucska, Busua fél óra alatt keresztül-kasul bejárható, hosszan elnyúló tengerpartján is tettünk egy sétát, és megszívtuk tüdőnket friss tengeri levegővel. Úgy döntünk, továbbállunk Elminába és Cape Coastba, a rabszolga-kereskedelem központjaiba.

Az út előtt megreggelizünk. Az Alaska Beach Klubból átsétálunk a Busua Inn étterembe, amelynek francia tulajdonosai ráérősen üdöglének a bejáratnál egy fotelben. Megelégtették a nyugati életformát, és itt nyitottak szállót és éttermet.

Már tegnap este betértünk ide, és megtetszett a kellemes légkör, a tisztaság. A terasz a tengerre és a helyiek fa- és vályogbódéira néz, de itt is felütötte fejét a világ minden csücskébe befurakodó internet: az egyik omladozó ház falára e-mail címeket pingáltak. Rendelünk narancslét, tojásrántottát, mézes palacsintát, és jóllakottan pihentetjük szemünket az óceánon.

A gyerekek közt a parton keselyűk sétálnak. Az elem táruló látványról eszembe jut egy kétségbeejtő képsorozat: a sivatagban egy dögkeselyű várja egy gyerek halálát, és a fotós megörökíti a jelenetet, de nem segít rajta. Valószínűleg nem is tudna, de később lelkiismeret-furdalása öngyilkosságba kergeti.

Kisétálunk a falu főterére, ahol tegnap kiszálltunk a taxiból. Három pöttöm gyerek fut hozzánk, kettő belekapaszkodik a kezembe, a harmadik nem fér hozzám, hát odafut a barátomhoz, és megfogja a kezét. Így sétálunk ötösben. Az egyik gyerek a karomba kéredzkedik, a barátom lefényképez. Egyszer csak kiabálva rohan felénk az anyja, a szájára mutogat meg a gyerekekre, hogy adjunk neki ennivalót vagy pénzt ennivalóra. Adunk mindkettőt. A pénz elrakja, a szlovákiai kecszet azonnal kibontja, és együtt majszolják. Máskor óvatosabb leszek a gyerekekkel, nehogy egy féltékeny anya leharapja a fejemet.

A tro-tro vezetők felajánlják, hogy elvisznek jó pénzért bárhova, de mi inkább megvárjuk, hogy megteljen a kisbusz. Két hétig, a lehetőségekhez mérten, úgy szeretnénk élni, mint ők. Öt perc alatt minden hely foglalt. Sosem értem, hogyan gyűlik össze a semmiből kábé tizennyolc ember.

A kocsiban néha felsír egy kisgyerek. Nehéz megfordulni, és egész úton abban a hiszemben üldögélünk, hogy gyerek utazik velünk. Később derül ki, hogy összekötött lábú, ijedt kecskegida fekszik a csomagok között!

Kiszállunk Agonában, ahol tegnap a taxit fogtuk, és azonnal segítőkészen átszállítanak a takoradi buszra. A buszon érdeklődően fordul hátra az egyik utas, majd megkérdezi, miért jön az országukba fehér ember, mit szeretünk mi ebben az országban?

Csupa jót olvastunk Ghánáról, feleli barátom, és kíváncsiak voltunk a természetre, a nemzeti parkokra és az állatokra. Én kiegészítettem, hogy barátságosak az emberek, és Afrika legbiztonságosabb államaként tartják számon. Békés ország, bólogat örömteli szemmel. És hogy bírjátok a hőséget, kérdezi, miközben testéhez tapadó ingét csipdesi két ujjával. Én szeretem a meleget, felelem lelkesen. Értetlenül csóválja a fejét.

Átszállítanak a Cape Coast-i tro-tro-ra, ami azonnal indul. Eddig egyik átszállásnál sem volt gondunk. Elég megszólítani a sofőrt, a jegyszédőt vagy az utasok közül bárkit, és máris készségesen visz a kérdéses buszhoz.

Az orrunk előtt robban fel egy tro-tro gumija. Tény ami tény, a tro-trok műszaki állapotával nem sokat törődnek sem a tulajdonosok, sem a sofőrök, és európai szemmel nézve nincsenek a legjobb állapotban. Nem túlzottan javítgatják őket, csak felszínesen hegesztenek össze rajtuk ezt-azt, még ha komolyabb is a baj. Magyarán szólva egyesek szétesőfélben vannak...

Nem telik sok időbe és nagy erőfeszítésbe, hogy felmérjük a tro-trok adottságait: nem éppen környezetbarátok és nem makulátlanul tiszták. Az autók és tro-trok többsége kiszuperált állapotban érkezik Európából 'second hand' minőségben, és a szmogfelhőben úszó városi utak levegőjéből a tro-troban utazók bőségesen részesülnek. Bár a mi autóink is ontják magukból a káros anyagokat, a mi nagyvárosaink sem tiszta levegőjükről híresek, azonban a tro-tro utasai nem teljesen zárt térben üldögélnek. Az összes tolóablakot kihúzzák, hogy a trópusi ország állandó kánikulájától az utazás idejére megszabaduljanak, de a levegővel együtt a sok nyitott ablakon keresztül tömény kipufogógáz is bejut. Persze nemcsak a szmog áramlik be a járműbe, hanem az országút vörös színű pora is. A szellőztetésnek köszönhetően nincs emberpróbáló hőség, csak állandó, fejfájdító huzat. A sebesen száguldó kisbuszban olyan légörvény keletkezik, hogy a szél a hajamat ide-oda csapkodja, és kis túlzással majd' kivisz az ablakon. Az apró göndör hajú, vagy kis varkocsokba font utasoknak ezzel a problémával nem kell megküzdeniük.

A leírtakból bizonyára kiderült: a tro-troban nincs légkondicionálás. Amikor a tro-tro a sűrű forgalomban lassít vagy megáll, a kintinél sokkal füledtebb hőségben várakozunk a szaunázási lehetőséget kötelezően nyújtó pléhdobozban, amely ilyenkor kipárolgó testszagtól sem mentes, viszont amikor a sofőrnek lehetősége adódik rá, hogy a gázra lépjen, száguldozni kezd. Veszélyesen furikázik ide-oda cikázva, a gázt és a féket gyakran cserélgetve. A legjobb jóindulattal sem nevezném kiegyensúlyozott vezetési stílusnak.

Az utasok közel, sőt, közvetlen testközelben ücsörögnek, de néha a testközelnél is közelebb. Többnyire összeérnek a combok és a karok, sőt, homorú ívben minimális helyet foglalnak. Az ide-oda cikázáskor az emberek dominóként dőlnek jobbra-balra az ütött-kopott szardíniás dobozban. Ha megtelnek az ülések, a jármű közepére vagy szélére szerelt lehajtható üléseket is igénybe veszik, amelyek előtte járható kis ösvényt képeztek. Így teljesen meg tud telni a már egyébként is zsúfolt kisbusz. Ha csak a sofőr mellett marad szabad hely, akkor az érthetetlen helyi nyelven ordító rádióadást is testközelből élvezhetjük az út során.

A tro-troban nem lehet állni. Egyrészt alacsony, és csak görnyedten lehetne állva utazni, másrészt csupa székből áll, és legfeljebb térdelésre lenne mód. Az embernek nincs mindig saját ülése: egy sorban öten férnének el kényelmesen, de akár nyolcan is befészkelik magukat. Ilyenkor összepréselődve várjuk, hogy végre megérkezzünk a végállomásra. Hogy az utazás még véletlenül se legyen felemelő vagy legalább elviselhető élmény, a főként lavórokban szállított pakkokat az ülésekre és az ülések alá rakják, így a lábunknak sem marad elég hely. Az utasok egyre sötétebb színárnyalatban játszó hátizsákjainkon, meg persze egyéb csomagokon pihentetik a lábukat. Jobb esetben a pakkok a csomagtartóba kerülnek, de az hamar megtelik, így ezt követően az utastér maximális kihasználására törekednek.

Mindennyik tro-troban ül egy suhanc, aki összegyűjti az utasoktól a pénzt. Sosem értjük a motor búgásától az összeget, és a jegyszedő kiejtése sem segíti a megértést. Emberfeletti embernek tűnik, mert számunkra követhetetlen, hogyan jegyzi meg, melyik utas mikor szállt fel, és honnan tudhatja, meddig utazik, de mivel ez a feladata, bizonyára érti a dolgot. Az izzadt zsebekből előkerülő pénz általában kézről kézre jár, míg elér a jegyszedőhöz, és ugyanígy jut el a visszajáró az utashoz. A baktériumok terjedése témakört ezúttal mellőzöm. Az utasok figyelemmel követik, nekünk is helyesen ad-e vissza az odanyújtott összegből. Bármennyit is ad, nem tudnánk érvelni, miért fizetünk ki netán magasabb összeget, de bízunk benne és az utasok jóindulatában. Egyszer felfigyeltünk a jegyszedő és az egyik utas arcán megjelenő cinkos mosolyra, amikor összekacsintottak: „Megtarhattuk volna a visszajárót.”

A jegyszedő a településeken és minden olyan helyen, ahol egy parányi esély is van arra, hogy felszállhat utas, a tro-tro tolóajtaján kihajolva ide-oda tekinget, és árgus szemmel figyel, van-e olyan elvetemült, aki szeretne a túlzásúfolt járműbe felpréselődni. Vagy a célállomásunk és köztes megállóink nevét kiabálja. Ha felbukkan egy potenciális utas, a félig kint lógó jegyszedő odakiált a sofőrnek, vagy kezével ráver a busz tetejére, és a jelzésre a sofőr lassít vagy lefékez, hogy felvehessük a kijelölt buszmegálló hiányában az út szélén várakozót.

A tro-trok cégek kezében vagy magánkézben vannak, de bérbe is adják őket a buszsofőrnek és a jegyszedőnek, akik versenybe szállnak más tro-trokkal az utasokért. Minél több az utas, annál több a bevétel, ezért száguldoznak olyan eszeveszetten. Menetrendjük nem kötött, de az útirányuk meghatározott: csak bizonyos városok között ingáznak.

Útközben a Bradt útkönyvet olvasom és a térképet böngésem. Efutuban, a Hans Cottage Botelben előnyös fekvésű, vízre épült hotelt kínálnak a Kakum Nemzeti Parkba vezető úton, Cape Coasttól tíz kilométernyire. A kisbusz éppen lefékez egy utas miatt, és az a gyanúm, hogy a kakumi útkeresztződésnél járunk. Kakum, kérdezem, ők pedig helyeslően bólogatnak. Fogunk egy taxit, hogy elvigyen a kábé öt kilométerre fekvő szálláshelyünkre.

Az út mentén óriástábla hirdeti a botelt. A viteldíj csak három cedi! Úgy tűnik, tényleg eltűnt az arcunkról a most érkezett, tapasztalatlan turista arckifejezés, vagy csak a fővárosban trükkösebbek a taxisok. Esetleg kisebb távokat teszünk meg.

Mivel a hotel összes szobája foglalt, de néhányan ma kiköltöznek, a portán azt ajánlják, hagyjuk ott a hátizsákjainkat, és mire megjövünk, rendbe raknak egy szobát. Korábbi pozitív tapasztalataink alapján megbízunk bennük, és beleegyezzünk. Leintünk egy taxit, és befurikázunk Cape Coastba, hogy mielőbb láthassuk a rabszolga-kereskedelem helyszínéül szolgáló erődöt!

Érzem, hogy felpezsdül a vérem, izgatottan és egyben fájó szívvel várom életem első rabszolga-kereskedő erődjét. A több mint három tucat erődből tizenegy 1979-ben felkerült az UNESCO Világörökség listájára, melyek közül ma Cape Coast, holnap Elmina az úti célunk. Az erődökben nem csak a ghánai történelemmel találkozunk, hiszen az erődök az afrikai, az európai és az amerikai történelem metszéspontjai. Az erődök vaksötét celláiba gyűjtötték be a fegyvereket, puskaporon, dohányon vásárolt rabszolgákat, innen hurcolták őket az európai gyarmatosítók Amerikába, itt vártak embertelen körülmények közt a nyirkos börtönökben az Amerikából visszatérő hajókra. Hamarosan megpillantjuk az európai hódítók tengerparti erődjét!

A Barclay's Bankban váltunk dollárt cédire, mert állítólag itt a legjobb az átváltási árfolyam. Egy srác folyton a nyomunkban lohol, és hiába hagyjuk figyelmen kívül, elkísér egészen a bankig. Egy papírt nyom a kezünkbe, amelyen nevek, címek és összegek szerepelnek. A kedvenc focicsapatának gyűjt pénzt, mondogatja egész úton. Támogassuk őket! Nem támogatjuk.

A bank zsúfolásig tömve emberekkel, helyiek és turisták sorakoznak az erősen légkondicionált teremben a pénztár előtt. A kinti és a benti hőmérséklet közti jelentős különbség miatt inkább leülök az utcán egy kőre. Megáll egy terepjáró, kiszáll belőle egy fehér nő, bemegy a bankba, valószínűleg reménytelennek látja a helyzetet, hát leül mellém. A gyerekeivel utazik, mutat az autóra, melyben két kisgyerek ül. Megkérdezi, merre jártunk, hová készülünk. Programjaink teljes mértékben fedik egymást. Csak a gyerekek hamar elfáradnak, mondja, nem tud túl sok mindent belesűríteni egy napba. Minden elismerésem, hogy öt-tíz év körüli gyerekekkel vállalkozott egy ilyen megterhelő útra.

Barátom várakozás közben jobb híján figyelemmel követi a banki adásvételt, és csak bámul, milyen vastkos pénzkötegekkel érkeznek és távoznak az ügyfelek. Mire sorra kerül, elfogy a papírpénz, így egycedis, papírba csomagolt fémpénzgurigákkal távozik a pénztártól. Mások zacskóban kapják az aprópénzt. Lesz mit cipelnünk.

Az erődbe a belépőjegy 6,50 cédibe kerül. Mivel még nem gyűlt össze elég ember, először a múzeumi részleget vesszük szemügyre, ahol a rabszolga-kereskedelem történetéről szóló kiállítás fogad. Többek közt korabeli amerikai újságkivágásokat olvashattunk az 1820-as évekből: a rabszolga becenevét, vélhető életkorát és képzését, jobban mondva becsült teherbírását tüntették fel az apróhirdetések, vagyis hogy milyen munkára hasznosítható húsvér gép érkezett a messzeségből. Ismeretterjesztő feliratok és táblák mesélnek az erőd történetéről, és az egyik táblán ez a felirat szerepel: a fekete-afrikaiak az amerikai indián őslakosokkal és a fehér bevándorlókkal alkották meg Amerika mai lakosságát.

Negyedórán belül összegyűlik húsz turista, és egy fekete idegenvezető végigvezet az erőd egész területén. Amikor levisz a sötét pincébe, ahol fogva tartották a rabszolgákat, és ahová csak apró ablakréson hatol be a fény, azt javasolja, játsszunk szerepjátékot. Játsszuk azt, hogy mi, turisták vagyunk a rabszolgák, az ő elődei. Aztán lekapcsolja a villanyt, hogy szemléltesse, milyen sötétséghez kellett hozzászoknia a foglyok szemének. Meg sem mocsanunk. Ismét felkapcsolja a villanyt, majd folytatja, hogy ők azonban nemcsak sötétben, hanem térdig álló vizeletben és ürülékben töltöttek két-három hónapot, amíg a hajókra vártak. Begyűjtötték őket az erődbe, kiválogatták őket, majd pecsétet égettek azok bőrébe, akiket megfelelőnek tartottak. És lehozták őket ide a pincébe. A gyarmatosítók nem érintkeztek velük. Fekete örök vigyáztak rájuk, velük küldték le az ételt. Az újonnan érkezett

rabszolgákat társaik gyakran megölték, hiszen nekik sem volt elegendő helyük és ételük, egymáshoz préselt testtel, éhesen nyomorogtak a cellában. Leülni nem tudtak, lefekvésről szó sem lehetett, és az élelem nemritkán az ürülékbe esett.

A női börtön ugyanolyan kietlen és rideg. A nők a börtönben születt gyerekeiket a falhoz vágják, hogy ne éljék meg a rabszolgasorsot. Nem várt jobb sors a betegekre és a haladókra sem, akiket halottakkal együtt gyakran a tengerbe dobtak, és cápák követték az Amerikába tartó hajók útját.

Az erődöt ágyúsor védte más európai gyarmatosítók támadásától. Hiszen az egykori Ghána számos értékes árucikkkel rendelkezett, az aranytól kezdve az elefántcsontig, melyekre az európai gyarmatosítók szemet vetettek. És bizony gyűltek az Aranypartra a fehér betolakodók, mint a dögkeselyűk!

Az erődök nem az európai államok tulajdonát képezték, ezért is cserélődhetnek a gazdáik; haszonbért fizettek használatukért a helyi törzsfőnököknek. A törzsfőnökök pedig kaphatók voltak egy kis dohányért saját embereik eladására.

Cape Coast kezdetben portugál tulajdonban volt, majd németalföldi kézre került, ezt követően angolok, dánok, svédek, majd ismét angolok működtették. A bennszülötteknek olykor-olykor sikerült elűzniük az angolokat.

Szégyellem magam az európai ember gátlatlansága miatt. Kiirtja Amerika őslakosságát, aztán új gyarmatára behurcolja az afrikai embert, és háztartási, mezőgazdasági géppé alacsonyítja.

Ki lehetett az első ember, aki azt javasolta, hogy ne csak aranyat, nemes fát szállítsanak, hanem embert is?! Miért nem fűdették, etették őket, miért nem gondoskodtak róluk emberhez méltóan? Félték a testi erejüktől? Egyszerűbb és olcsóbb volt nem törődni velük. Állati körülmények közé kényszerítették őket.

Az erődöt az UNESCO pénzén újjáépítették, de még így is elég szegényes, kopottas benyomást kelt.

A város utcáin, a kikötőben és a csónakokon nyüzsgenek az emberek. Az egész város szüntelen mozgásban van. Indiai barátom szokott azon morfondírozni, hogy Magyarországon hol a csudában tartózkodnak napközben az emberek. A harmadik világban a külső és a belső tér kihasználtsága jelentős mértékben különbözik a miénktől. Ők kis házikóikba csak sötétedéskor húzódnak be, mi viszont időnk nagy részét a négy fal között töltjük. Nálunk ennyi embert az utcákon nem látni.

Botelszállásunk egyszerű, de tiszta. Utazásunk során ezen a helyszínen látjuk a legtöbb fehér embert. Még tizenéves diákok is ülnek az asztaloknál, akik az ország nevezetességeit veszik sorra. Az étlapon feltüntetett ételek közül minden kapható. Valószínűleg ők is azért választották ezt a szállást, mert higiénikus, könnyen megközelíthető innen az erődök és a nemzeti park, és kaphatók nyugati ételek. Végre sült halat vacsorázom!

Alvás előtt minden szállásunkon fújok egy kis szúnyogriasztót a levegőbe vagy a testünkre. A konzul ajánlotta, hogy fújjuk be a szobát, főként az ágy alatti és a szekrények, függönyök mögötti részeket, fröcsköljük be a fürdőszoba falát, és kapcsoljuk fel a lámpát, hogy oda szálljanak a szúnyogok. Véletlenül az ajtónk felett mászkáló gekkót is lefújtam a rendelőben ajánlott, felettébb hatásos szúnyogriasztó szerrel. Remélem, nem hal éhen!

Izgatottan bújok az ágyba. Reggel indulunk a Kakum Nemzeti Parkba, délután pedig Elminába! Ha ilyen gyors ütemben haladunk, pár nap múlva haza is indulhatunk, mormolom az orrom alatt mosolyogva. De csak akkor, ha a fejünkön tudjuk egyensúlyozni a hátizsákunkat, feleli a barátom.